

# Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 123 2002

*I distribution:*

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

## REDAKTIONSKOMMITTÉ:

*Göteborg:* Stina Hansson, Lisbeth Larsson

*Lund:* Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

*Stockholm:* Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

*Uppsala:* Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

*Redaktörer:* Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

*Inlagans typografi:* Anders Svedin

Utgiven med stöd av  
*Vetenskapsrådet*

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2003 och för recensioner 1 september 2003.

Från och med denna årgång av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-20-0

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by  
Elanders Gotab, Stockholm 2003

ations of the mind and the relation of internal to external reality, arguing that illusion is associated with Fancy and Disillusion with Reason, and that in Beckford's works there is a transformation of the first into the second. The author sees in Beckford's narrators a dichotomy between Lockean sensation and reflection: they relish the moment of sensation but must eventually yield to reflection and the consequent dissipating of illusion by Reason.

Both for its critical acuity and for its service to scholarship in publishing *The Vision* and *The Red Copy Book*, *The Narratives of the Biographical legend* is a major contribution to Beckford studies.

Morton D. Paley

Sarah Ljungquist, *Den litterära utopin och dystopin i Sverige 1734–1940*. Gidlunds förlag, Hedemora 2001.

I Sarah Ljungquists avhandling är vi tillfälliga gäster i de svenska litterära utopiernas värld, i 1700-talets fraktursnirkliga utopier, befolkade av halvmänniskor och i Karin Boyes dystopiska, totalitära stat där sanningsdrogen Kallocaïn avslöjar medborgarnas innersta tankar. Under resans gång presenteras och tematiseras de litterära utopiernas och dystopiernas innehåll, förändringar och förändringar. Sammanlagt har Ljungquist kartlagt 35 svenska utopier, förtjänstfullt redovisade i en bilaga, av vilka några underkastas djuplodande undersökningar medan andra omnämns mera summariskt. Kartläggning täcker 206 år av svensk historia, ett projekt som vid en första anblick kan tyckas lite väl vågat. Å andra sidan bildar det begränsade antalet svenska litterära utopier och dystopier ett ganska hanterligt material.

Avhandlingens syfte bildar också dess första mening: "Syftet med denna avhandling är dels att kartlägga den litterära utopiska genrens förekomst i Sverige, dels att undersöka den svenska litterära utopins historik och former." (11) I dess fokus står två huvudfrågor: "Finns det en inhemsk utopisk genretredition eller är litterära utopier och dystopier i Sverige väsentligen beroende av utländska förebilder? Vad kännetecknar i formellt och i tematiskt avseende den svenska utopin och dystopin under olika perioder av genrens historia." (11)

I en inledning (11–27) klargörs att kartlägg-

ningen av de svenska litterära utopierna och dystopier enbart inkluderar hela verk, tryckta i bokform, som är författade för en vuxen målgrupp. (11) I sitt kartläggningsarbete har Ljungquist noggrant gått igenom Sam Lundwalls bibliografi över science fiction och fantasy 1741–1996. Hon har funnit sparsamma uppgifter om svenska utopier i en del äldre litteraturhistoria, såsom Lorenzo Hammarskölds *Svenska vitterheten. Historiskt-kritiska anteckningar* (1833), C. Eichorns *Svenska studier – strödda bidrag till Färderneslandets odlings-, litteratur, och konsthistoria* (1869) samt Schück och Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (1897). (12) När det gäller tidigare forskning refereras till J. Paludans *Om Holbergs Niels Klim* (1878) och Fredrik Bööks *Romanens och prosaberättelsens historia i Sverige intill 1809* (1907). (13) Det hänvisas också till några artiklar men större delen av utopiforskningen har utförts inom idéhistorisk forskning, genusforskning och internationell forskning.

I inledningen finns som sig bör också en metodbeskrivning där Ljungquist förklarar att tolkningen av de svenska utopierna utgår från ett textanalytiskt tillvägagångssätt, understött av ett antal utopiteoretiska utgångspunkter. Här nämns namn som Gary Saul Morson, Anne Cranny-Francis, Darko Suvin och Tom Moylan, forskare som också har bidragit med genreteoretiska perspektiv. (13)

Den svenska litterära utopin och dystopin bildar en genre, som uppstod under första hälften av 1700-talet, hävdar Ljungquist i en av avhandlingens drivande huvudteser. (13) I anslutning till detta förs en längre diskussion kring begreppen utopi och dystopi. Standardverkens definition av utopi såsom "...en idealstat, en litterär genre som definieras av skildrandet av en idealstat och/eller något idealt i allmänhet – ofta dock ett samhällsideal- som inte går att förverkliga" (15) underkastas ett längre resonemang utgående från förordet till Mores verk från 1516, i vilket såväl utopia som eutopia förekommer. Inom utopiforskning är man oense om More egentligen ville skapa två olika begrepp med två olika innebörder: Utopia för en plats som inte finns och Eutopia för en god plats som finns eller som kan bli realitet?

Denna åtskillnad har, menar Ljungquist, betydelse för utopins genrehistoria, där man kan spåra en brytpunkt under 1800-talet första hälft. Fram till dess tolkades utopi bokstavligt, som

den goda platsen, därefter följde en förskjutning av begreppets betydelse "till dagens gängse innebörd av ideal värld/idealt tillstånd". (17) Detta är också den definition som Ljungquist använder sig av. Litterär utopi är ett verk där "utopia, icke-platsen, skildras som en idealvärld". (17) En litterär utopi skall dessutom ha en "genomtänkt politisk och/eller moralisk/religiös uppfattning, vilken ligger till grund för utopins samtidskritik". (21)

På motsvarande sätt definieras dystopi som en litterär framställning som skildrar en mar-drömsvärld. (21) Begreppet dystopi har en kortare, men minst lika fascinerande historia som utopibegreppet. I större ordböcker kan man läsa att det första historiskt kända uttalandet gjordes 1868 av den engelske filosofen John Stuart Mill, som i en debatt använde det för att tala nedsättande om sina meningsmotståndare. Därefter dröjde det ända fram till 1952 då utopiforskare använde "dystopi" för att benämna motsatsen till utopi, en beteckning för verk som Samuel Butler's *Erewhorn* (1872) och Aldous Huxleys *Brave New World* (1932). Först ett decennium därefter började dystopibegreppet användas mer allmänt. (19)

I avhandlingen finns ett översiktligt resonance-kring relationen mellan utopi och dystopi och det presenteras flera alternativa synsätt. Ljungquist stannar slutligen för att betrakta litterär dystopi som en variant inom den litterära utopiska genren, med motivering att såväl utopier som dystopier bygger på en visionär grund och att genregränser ofta är flytande. (21) För den fortsatta framställningen är det viktigt att notera att begreppet litterär utopi betraktas som överordnat dystopibegreppet.

Inledningen avslutas med ett avsnitt kring tidigare forskning kring utopier. Här anges inspirationskällor som Manuel och Manuels klassiska *Utopian Thought in the Western World* (1979), Krishan Kumars *Utopia and Anti-utopia in Modern Times* (1987) samt två svenska idéhistoriker: Ronny Ambjörnssons *Det okända landet, Tre studier om svenska utopister* (1981) samt Kitty Gunnarssons avhandling *En dunkel frihet* (1995). Slutligen omnämns Anne Mellors artikel om kvinnliga utopier (1984) och Anders Ekströms om Fredrik Rådberg (1989). (23–26)

Avhandlingens andra kapitel är cirka 40 sidor långt. Här går Ljungquist igenom de stora klassiska internationella utopierna för att skapa

en relief att ställa de svenska utopierna mot. Startpunkten är Mores *Utopia*, som varit stilbildande. Det är främst två komponenter som har haft ett bestående inflytande. Den ena är att samtidsvärlden, med hjälp av ett främmandegörande, kontrasteras mot en för läsaren okänd värld. Vidare konstrueras en länk mellan de två världarna genom en förmedlande gestalt, ofta i form av en besökare till det utopiska samhället. (36)

Främmandegörande genom en motsatsvärld är ett uttryck för Mores enkla, men effektiva sätt att kontrastera det samtida England med idealstaten Utopia, en jämförelse som syftar till att det förhandenvarande samhället skall framstå som både ofördelaktigt och godtyckligt. Med förmedlande besökargestalt menas ett berättarjag som fungerar som budbärare mellan de två världarna. Ett vanligt grepp i skönlitterära utopier är att i dialoger mellan en besökare och en invånare i det utopiska samhället skapa utrymme för att visa på dess förtjänster. Den litterära utopigrens bruk av dessa komponenter skapar ett spel mellan författare och läsare, av utopiteoretikern Cranny-Francis betraktat som en grund för "den litterära utopins förmåga att engagera läsare till aktivitet", vilken bringar läsaren att "ifrågasätter de mekanismer som styr det egna samhället". (37) Litterära utopier skapar aktiva läsarsubjekt, hävdar Ljungquist i ett av avhandlingens centrala avsnitt.

Klassiska utopier som Tommaso Campanellas *Solstaten* (1632) och Francis Bacons *New Atlantis* (1627) författades i huvudsak enligt Mores förebild. I *Gullivers resor* från 1726 tillfördes genren emellertid något nytt. Jonathan Swift använde föregångarnas grundmodell men i motsats till deras livlösa figurer utrustade han sin berättargestalt med starka känslor och mycken vilja. Swift var också nyskapande i sin satir, han framställde inte bara motbilder utan drev, menar Ljungquist, samtidens skeenden och tendenser till deras yttersta gränser. (46)

Genrens nästa nyorientering inträffade först vid slutet av 1800-talet då övergången från rumstill utopier skedde. (49) Tidigare hade utopiernas idealvärldar oftast placerats på utforskade platser på jordklotet och populära mål var "det okända sydlandet", "terra australis incognita" eller syd- eller nordpolen. Men under det sena 1800-talet förändrades detta. Vid den här tiden började det bli brist på utforskade platser, ex-

empelvis utforskades Antarktis på 1770-talet, och i takt med att kartans vita fläckar tog slut började utopisterna att lokalisera idealvärldarna i tiden och inte i rummet.

Kapitlet avslutas med en genomgång av de internationella dystopierna som dominerade åren 1920–60. Skildringar av extremtotalitära extremkollektivistiska världar var vanligast fram till slutet av 1940-talet och det finns starka kopplingar mellan det grymma 1900-talets historia och dessa dystopier, hävdar Ljungquist. (62) Stilbildande är den ryske författaren Samjatin's *My* från 1920 (*Vi* i svensk översättning). Vid mitten på 1900-talet förändras innehållet i dystopierna och skildringar av ekologiska katastrofer blir allt vanligare

I de nästföljande 4 kapitlen behandlas de svenska litterära utopierna och dystopierna. Under 1700-talet utkom sju verk som Ljungquist klassificerar som litterära utopier. De två första, Johan von Dalins "Saga om Erik hin Götske" (1734) och Johan Krooks *Tänkar om jordens skapnad* (1741), betecknas som embryonala utopier. (70) Gemensamma teman för 1700-talets utopier var människans moraliska fördärv i en sekulariserad värld. Samtidskritiken tycks vara riktad mot främst upplysningstidens ateistiska hållning. (130)

Hans Bergeström bok *Indianske bref* från 1770 är föremål för kapitlets ena så kallade fallstudie (74–93), i vilken Ljungquist går igenom hur boken mottogs i sin samtid, kommenterar upplagestorlek och anger vilken spridning verket har haft. Hon går omsorgsfullt igenom bokens innehåll och ger här, liksom i övriga fallstudier, en väldisponerad skildring av de två världar som står i fokus för utopisternas utopiska tänkande.

Liksom i Dalins och Krooks embryonala utopier är invånarna i Bergeströms okända land människor i djurskepnad. Fredrik Böök ser detta som ett tecken på ett inflytande från Swift, en åsikt som även Ljungquist delar. Men när Böök dömer ut *Indianske bref* som litterär produkt, meddelar hon en avvikande uppfattning. Placerad inom den utopiska genren är, hävdar Ljungquist, *Indianske bref* ett mångfasetterat verk, visserligen otympligt men inte desto mindre intressant ur ett utopiteoretiskt perspektiv. (92) I *Indianske bref* framförs en stark samtidskritik, där Bergeström använder såväl förklädnads- och förstärkningsgrepp för att maskera sin kritik, som Ljungquist så välfunnet uttrycker det. (88)

Carl Nyréns *Mappa geographica* från 1786 är kapitlets andra fallstudie. (109–128) Också denna bok har behandlats styvmoderligt inom litteraturhistorien, i synnerhet av den tidigare nämnde Fredrik Böök. I sin avhandling tar han upp svensk prosa fram till 1809, men utesluter *Mappa geographica* eftersom den enligt hans mening "är den tråkigaste bok som finnes i den svenska litteraturen". (115) Även mot denna böökska uppfattning har Ljungquist invändningar. *Mappa geographica* är ett märkligt verk, skriver hon, en skriftlig framställning av sällan skådat slag, som har rönt oförskyllt dålig uppmärksamhet både i sin samtid och av eftervärlden. (128)

I sin analys av boken fokuserar Ljungquist på dess emblematiska karaktär, något som hon också berört i en tidigare uppsats, och tar litteraturvetaren Beata Agrells avhandling *Romanen som forskningsresa, forskningsresan som roman* (1993) som stöd för sitt resonemang.

Under det tidiga 1800-talet identifierar Ljungquist 5 svenska litterära utopier (135), av vilka Fredrik Rådbergs *Friedland* utsätts för en mera ingående läsning. (139–179) I *Friedland* skildras en värld som består av ett antal furstendömen vilka tillsammans bildar en freidländsk union. Furstendömena är förbundna genom Freidlandsorden, en tiogradig orden, där den högsta graden utmärks av frivillig egendomslöshet.

Freidlandsorden betraktar Ljungquist som ett uttryck för Bergeströms ideal. Det samhälle som skildras är dock inte ett färdigt idealsamhälle, utan ett samhälle i vardande, påpekas det. (152) Samtidskritiken i Rådbergs *Freidland* betraktas främst som ett inlägg i tidens debatt kring ärftligt adelskap, tryckfrihet samt handels- och näringsfrihet. I denna uppfattning stöder Ljungquist sig på idéhistorikern Anders Ekström och hans uppsats om Rådberg i *Lychmos* (1995).

Efter en viss stagnation under det tidiga 1800-talet utmärks perioden fram till seklets slut av en utvecklingsfas. (189) Utvecklingen beror dels på att den traditionella besökargestalten försvinner, vilket leder till att gestalterna i utopierna upphör att vara staffagefigurer. Det uppstår också nya berättarstrategier och utopierna ger därmed inte längre ett så statiskt intryck utan kommer nu att anta en dynamisk potential.

Denna utveckling leder så småningom fram till den så kallade kritiska utopin, en variant som

Ljungquist, med stöd av Tom Moylan, menar uppstå med H. G. Wells författarskap på 1890-talet. (190) Den kritiska utopin kännetecknas av att den utopiska världen presenteras som en tveetydig värld, med både positiva och negativa element. Utopin kan därmed rymma en viss intern kritik och ifrågasätta tendenser som rör den utopiska världen. Denna utveckling når sin fulla höjdpunkt först på 1960-talet, menar Moylan. I detta avseende tycks dock Sverige vara unikt och Ljungquist menar sig i Claës Lundins *Oxygen och Aromasia* ha funnit en kritisk utopi så tidigt som 1878. (189)

Vid sidan av denna utkom under den senare delen av 1800-talet ytterligare tre texter som identifieras som litterära utopier: lagmannen Nils Quidings *Platos stat i korrigerad bild* (1876), E. N. Antilithanders *Stockholm om hundra år härefter* (1890) och Axel Danielssons *Främlingen. Ett besök i det nya samhället* (1892). Efter några sidor om Quidings bok ägnas Lundins utopi ett intresse som sträcker sig över inte mindre än 35 sidor. (200–235) Motivet till denna omfattande uppmärksamhet blir kanske aldrig riktigt klarlagt. Lundins litterära utopi skiljer sig tematiskt från exempelvis Danielssons och Quidings som båda framställer ett socialistiskt budskap. Det centrala temat i hans utopi är förhållandet mellan könen. (210) Det handlar om den kvinnliga huvudpersonen Aromasia och om hennes val mellan kärlek eller karriär. Det utopiska samhället är på en ytlig nivå könsmissigt jämställt men dess dubbelmoral avslöjas när Aromasia låter sig påverkas av 1800-talets kvinnosyn och därmed riskerar att falla tillbaka till en underordnad position.

Lundins utopi är en kritisk utopi, som implicerar en starkt nyanserad bild av det utopiska samhället, hävdar Ljungquist. (234) Hans framtidsvärld skildrar, trots de omfattande och avgörande förändringar som ägt rum inte ett fullständigt idealt samhälle. Även i det framtida samhälle styr de könsstruktururer som överordnar män och underordnar kvinnor, menar hon. (217)

Under det tidiga 1900-talet fullbordas den litterära utopins utveckling mot romanens form. (243) Därefter förfinas genrens uttrycksformer, menar Ljungquist, och den stundtals intrigfatta och rapportliknande utopin förekommer snart inte längre. Utopin nybildas och man kan nu urskilja en självreflekterande utopi, sökande

nya former. Utmärkande för många av 1900-talets litterära utopier är att de flirtar med andra närbesläktade genrer, t. ex. science fiction.

Under 1900-talet ökar utgivningen av litterära utopier avsevärt. I Sverige publiceras 35 utopier fram till 1950, av vilka 17 identifieras och namnges i avhandlingen medan de övriga förblir okända. (244) Det är synd. Författaren kunde ha lagt titlarna i en bilaga. Det är ju ett arbete som är utfört och en förteckning kunde ha hjälpt andra intresserade att fortsätta att fullständiga bilden av de svenska litterära utopierna.

Bland mellankrigstidens litterära utopier har Ljungquist gjort några riktigt spännande fynd. Anders Örnes *Hell Salling* är ett av dem, men det är framför allt Rutger Esséns pro-fascistiska *De släckta metropolerna* och den inverterade utopin *Ut med blondinerna* av Olle Hedberg som väcker nyfikenhet. *De släckta metropolerna* finns omnämnd enbart i ett par sammanhang: John-Henri Holmberg nämner den i *Drömmar om evigheten* från 1974 och den tas kortfattat upp i ett par olika böcker av Sam Lundwall. Varför har den fått så liten uppmärksamhet, frågar Ljungquist sig. (253) *De släckta metropolerna* är jämförelsevis välskriven och välkomponerad, huvudpersonerna är mer levande än i många andra verk och det är en fascinerande text, skriver Ljungquist (253) Det finns emellertid mycket litet skrivet om pro-fascistiska litterära utopier, oavsett om man söker inom internationell utopiforskning eller svensk litteraturhistoria. Tystnaden är märkbar, menar Ljungquist, särskilt i jämförelse med den uppmärksamhet som de anti-fascistiska dystopierna har fått. (252)

Olle Hedbergs bok från 1939 är en så kallad inverterad utopi och här exponeras en klassisk upp-och-ned-vänd värld. I det fiktiva landet Salinien befinner sig blondiner i minoritet och på samma sätt som man i samtiden ansatte judar utsatts blondiner för trakasserier och attacker. Olle Hedberg har en mycket omfattande produktion bakom sig och enligt vissa uppgifter är han en av 1900-talets mest produktive författare. Trots det har *Ut med blondinerna* inte väckt något större intresse. (261) En läsning av dessa båda böcker ger anledning till att ställa den viktiga frågan: för vem eller vilka är den idealvärld som skildras ett ideal? Kan den enes utopi vara den andres dystopi?

Djupstudiet i avhandlingens sista utopika-

pitel ägnas åt Karin Boyes *Kallocain*, den första svenska litterära dystopin. Till skillnad från de övriga mellankrigsutopisterna använder Boye den litterära dystopins textuella strategier i full skala. I motsats till flertalet av övriga verk som undersöks i avhandlingen är *Kallocain* uppmärksammat i såväl litteraturhandböcker, artiklar som avhandlingar. I boken kan man spåra influenser från internationella dystopier, exempelvis Samjatins *My* och Huxleys *Brave New World*. (265)

Kallocain rymmer en feministisk vision, menar Ljungquist, inkarnerad genom huvudpersonen Leo Kalls fru Linda. (275) Hon representerar en vision om en människomödravärld, i vilken kön inte förknippas med givna strukturer: "Under Kallocain ligger utopin om en tillvaro där människan varken får sin identitet eller sin mening bestämd av sitt kön". (280)

Kallocain bildar slutpunkt för Ljungquists undersökning. 1940 står för året för en ny utopi och skede eller en ny fas, som bl. a. kännetecknas av en markant ökning av utgivning av svenska litterära dystopier.

I ett mycket kortfattat avslutande kapitel söker så Ljungquist att redovisa sina slutsatser. Jag har, skriver hon, visat att det finns en litterär utopisk genretredition i Sverige och också visat vad som kännetecknar den i formellt och tematiskt avseende under olika perioder. Hennes ena huvudfråga: "Finns det en inhemsk utopisk genretredition eller är litterära utopier och dystopier i Sverige väsentligen beroende av utländska förebilder?" besvaras med ett "både-och". (289) Den andra huvudfrågan: "Vad kännetecknar i formellt och i tematiskt avseende den svenska utopin och dystopin under olika perioder av genrens historia" menar hon sig också ha redovisat i avhandlingen.

Sarah Ljungquist har med avhandling genomfört ett imponerande detektivarbete och har som den första kartlagt svenska litterära utopier från 1700-talet fram till modern tid. Denna bedrift måste ha krävt åtskilliga timmars arkivarbete. I allmänhet ges en god bild av de kartlagda verken och till avhandlingens förtjänster hör de djup- eller fallstudier som utförs. Stundtals undrar man dock över omfånget i djupstudierna. Är det motiverat att ägna 35 sidor åt tolkningen av Lundins *Oxygen och Aromasia*, och 27 sidor åt analysen av Boyes *Kallocain* medan mer

okända utopier behandlas tämligen rapsodiskt? Nyfikenheten väcks av verk som mellankrigstidens utopier/dystopier som ju Ljungquist är bland de första att lyfta fram ur arkivens dunkel medan de nämnda exemplen behandlas utförligt annorstädes.

Därmed hade Ljungquist kunnat vinna utrymme för en fördjupad diskussion kring kriterier för kartläggningen. Frågan är vilka verk som egentligen skall betecknas som utopier? Problematiken tydliggörs bl. a. när Ljungquist behandlar 1700-talets verk, exempelvis Dahllins verk "Saga om Erik hin Götske" som beskriver hur Erik hamnar i ett okänt land, befolkat av jättemänniskor. Textens samhällskritiska aspekt är svår att utläsa och frågan är om den kan betraktas som en utopi. Bök har varit inne på denna gränsdragning när han betecknar ett av de verk som Ljungquist inkluderar i sin kartläggning för en "fabulös reseskildring". "Utopisk reseskildring" är idéhistorikern Anders Ekströms kombinerade benämning för ett annat av de verk som finns med i kartläggning. (233) En fördjupning av denna gränsdragning kunde ha gett intressanta uppslag för en vidare genrediskussion.

Detsamma gäller den utopidefinition Ljungquist använder sig av. Ljungquist hade med fördel kunnat inspireras av andra utopiforskare, till exempel Ruth Levitas som i *The Concept of Utopia* (1990) presenterar en mycket omfattande och kunnig översikt av debatten kring utopibegreppet. Även Barbara Goodwins och Keith Taylors distinktion mellan utopins kritiska och konstruktiva aspekter, framförd i *The Politics of Utopia* (1982), hade varit användbar och kunde ha gett Ljungquist ett redskap att karakterisera och systematisera det svenska materialet.

Ljungquist ger en tydlig definition av utopibegreppet men är sedan inte särskilt lojal mot sin definition. Hon skriver att enbart böcker som skildrar en ideal värld och som är avsedda för en vuxen publik skall inkluderas i kartläggningen. (11, 21, 136) Men av otydliga skäl inkluderas ändå 3 texter som publicerades i tidskrifter (*Erik hin den Götske* (1734), Bergströms "Om Nahkanamahhem" och Nyblom "När Golfströmmen stals") samt två som är delar av verk, Roséns *Den fria kärleken* (1840) och Quidings *Slutliquit*. Andra verk (Aminoffs *När krigsguden talar*, *Striden om Östersjön*, Jansons *Katastrofen* del I och II), kan närmast beskrivas som krigsromaner. Antalet återstående verk blir

därför tämligen begränsat och Ljungquist medger mycket riktigt att den svenska utopiska genren är jämförelsevis liten. Med detta konstaterande öppnas möjligheter för ett intressant resonemang. Varför är genren så liten i Sverige? Hur beskriver man en genres utveckling med så få verk?

Kartläggningen av de svenska litterära utopierna och dystopierna syftar till att teckna den svenska litterära utopins genrehistoria, en ambition som med bakgrund av det ovan sagda inte är helt okomplicerad. Avhandlingens fokus är egentligen tudelat då dess första syfte (att kartlägga den litterära utopiska genrens förekomst i Sverige) förutsätter det som skall undersökas. Är syftet att utföra en kartläggning eller är det att teckna en genre? Om Ljungquist projekt primärt varit att teckna en genrehistoria borde hon belyst problematiken kring att skriva genrehistoria och exempelvis vänt sig till Staffan Björks *Svenska språket skönheter* eller Eva Haettner Aurelius *Inför lagen* för att få inspiration. Avhandlingen hade vunnit på att fördjupa diskussionen och därigenom kunnat ställa intressanta frågor kring genrer och genreproblematiken

Som tidigare nämnt spänner avhandlingen över två hundra år av svensk historia och frågan är om den inte vunnit i stringens och fått tydligare resultat om framställningen koncentrerats till ett begränsat antal djupstudier. På så sätt hade man kunnat undvika det diakrona framställningssättets fallgropar. Detta trycker jag på eftersom djupstudierna tillhör avhandlingens styrkor. Fallstudierna av Bergeström, Nyrén, Rådberg, Lundin och Boye är mycket givande och uppslagsrika. I dessa visar Ljungquist sin sakkunskap och ger prov på de tolkningsmöjligheter som öppnas när man betraktar de analyserade verken i ljuset av den utopiska genren. Avhandlingen växer i dessa djupstudier. I de kortare presentationerna kommer de svenska utopierna inte riktigt till sin rätt och flera av dem framstår vid en så ytlig bekantskap som lite fäniga och rätt så oseriösa.

Till avhandlingens förtjänster hör också att den är välskriven, genomgående intressant och anmärkningsvärt noggrann i formellt avseende. Extra poäng kan utdelas för bilder och utförliga register.

Men framförallt är det ämnesvalet som gör avhandlingen så tilltalande. Ljungquist har valt att

undersöka ett område som hittills inte rönt någon större uppmärksamhet i Sverige, särskilt inte inom det egna ämnet.

Sylvia Määttä

Gunlög Kolbe, *Om konsten att konstruera en kvinna. Retoriska strategier i 1800-talets rådgivare och i Marie Sophie Schwartz's romaner* (Skrifter utgivna av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet 42). Göteborg 2001.

Rådgivningsböcker och uppfostringslitteratur för flickor har en lång historia. Redan på 1500- och 1600-talen var genren etablerad och särskilt riklig var utgivningen av rådgivningstexter i slutet av 1700-talet och i början av 1800-talet. Då fanns på den svenska bokmarknaden en mängd tyska, engelska och franska rådgivningsböcker i översättning samtidigt som produktionen av inhemska verk var betydande. Syftet med dessa rådgivare var att fostra samtidens unga flickor till goda mödrar, dygdiga hustrur och föredömliga husmödrar.

Det är denna typ av rådgivningsböcker och deras inflytande på samtidens romanlitteratur som behandlas i Gunlög Kolbes doktorsavhandling *Om konsten att konstruera en kvinna. Retoriska strategier i 1800-talets rådgivare och i Marie Sophie Schwartz' romaner*. Avsikten är här att kartlägga det tidiga svenska 1800-talets rådgivare för kvinnor och undersöka deras övertalningsstrategier och komplementära könsrollsideologi. Därtill avser Kolbe att visa rådgivarnas nära relation till den samtida underhållningsromanen med exempel från Marie Sophie Schwartz' berättelser och romaner. Avslutningsvis vill Kolbe pröva hur materialet förhåller sig till dagens populärkulturella utbud.

Av alla de rådgivningstexter som utgavs i Sverige från 1790 till 1830 begränsas undersökningen till 39 texter och materialet indelas i tesrådgivare, blandrådgivare och fiktionsrådgivare. Tesrådgivarna kännetecknas av att argumenteringen sker i icke-fiktiv form. Bland de världsligt inriktade tesrådgivarna, alltså där kvinnans förhållande till man, barn och hushåll fokuseras, hamnar en av tidens mest kända rådgivare, *Herr J. P. Campes faderliga råd til sin dotter* från 1789, vilken kom i svensk översättning 1798. Bland tesrådgivarna finns också handboksrådgivare som ger konkreta praktiska råd om t. ex. bak-